

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 33 • Nisan/April 2024

www.dedekorkutdergisi.com

DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut604>

Araştırma Makalesi/ Research Article

Memluk Kıpçak Türkçesinde Yinelemeler

Repetitions In Mamluk Qipchaq Turkish

Öz

Bir dilin söz varlığı sadece sözcüklerden ibaret değildir. Atasözleri, deyim, ikileme, ilişki sözler gibi kalıplaşmış söz birlikleri de bir dilin söz varlığı arasında yer almaktadır. Yinelemeler de bahsedilen özelliklere sahip sözcüklerden biridir. Yinelemeler Türkçenin anlatım gücünü temsil etmek amacıyla aynı sözcüklerin tekrarlanmasıyla oluşan kalıplaşmış ifadelerdir. Orhon abidelerinden başlayarak bugüne dek Türkçenin her döneminde ve her lehçesinde sık kullanılan ve Türkçe söz varlığının zenginleşmesinde önemli rol oynayan bu sözler, daha çok anlatıma büyük bir zenginlik katmak, anlamı ve anlatımı güçlendirmek, etkin kılmak, pekiştirmek ve kolaylaştırmak amacıyla kullanılan kalıplaşmış söz birlikleridir. Diğer dillerle mukayese edildiğinde Türkçe yineleme kavramı açısından daha zengin bir yapıya sahiptir. Türkçenin tarihi ve çağdaş lehçelerine ait bu yapılar kimi çalışmalarda ikilemelerle birlikte aynı başlık altında ele alınmış, kimi çalışmalarda ise ikilemelerden tamamen ayrı bir söz öbeği olarak değerlendirilmiştir. Bu çalışmada 13. ve 15. yüzyıllar arasında Mısır ve Suriye topraklarında gelişen ve bir geçiş dili özelliği taşıyan Memluk Kıpçak Türkçesi metinlerinde geçen yinelemeler, ikilemelerden ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Bu amaçla ilk olarak Memluk Kıpçak Türkçesi dönemine ait on yedi eser taranarak dönemin dil özelliklerini yansıtan yinelemeler tespit edilmiştir. Araştırma, nitel araştırma yaklaşımına uygun olarak doküman incelemesi tekniğiyle gerçekleştirilmiştir. Memluk Kıpçak Türkçesi dönemine ait yinelemelerin tasnifi daha önce yapılmış olan benzer çalışmalar ışığında yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Memluk Kıpçak Türkçesi, Kalıplaşmış Söz Birlikleri, Söz Varlığı, Yineleme.

Abstract

The vocabulary of a language is not just composed of words. Proverbs, idioms, hendiadyoin and relationship words also form the vocabulary of a language. One of the words with these features is repetition. Repetitions are stereotyped phrases that are formed by repeating the same words in order to show the expressive power of the Turkish language. These phrases, which have been used more in every period and in every dialect of the Turkish language since the period of the Orhon inscriptions until now and have played an important role in enriching the vocabulary of the Turkish language are clichéd units that are mostly meant to add a lot of richness. They are used to speech and also to strengthen, effectiveness and facilitate speech and concept. Compared to other languages of the world, Turkish language has a richer structure from the point of view of repetitive expressions. These structures belonging to the historical and contemporary dialects of the Turkish language have been examined in some researches together with repeated words under the same title and in some researches they have been evaluated completely separately from the repeated words as a phrase. In this research, the Repetitions words in the texts of Mamluk Qipchaq Turkish, which developed in the lands of Egypt and Syria between the 13. and 15. centuries and have the characteristics of a transitional language, have been examined under the title of hendiadyoin. For this purpose, firstly, seventeen works belonging to the Mamluk Qipchaq Turkish period were scanned and repetitions reflecting the language characteristics of the period were identified. The study was conducted utilizing the document analysis technique in line with the qualitative research strategy. The classification of repetition of the Mamluk Qipchaq Turkish period has been done in the light of similar previous researches.

Keywords: Mamluk Qipchaq Turkish, Stereotyped Words, Vocabulary, Repetition.

Najibullah Bigzad*

Sorumlu Yazar Corresponding Author

* Öğr. Gör.

Kabil Eğitim Üniversitesi, Dil ve Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kabil/ Afganistan

Elmek: najibbigzad@keu.edu.af

ORCID: 0000-0002-1549-1856

Makale Geçmişi Article History

Geliş Tarihi: 28.01.2024

Kabul Tarihi: 19.04.2024

E-yayın Tarihi: 30.04.2024

Atıf/Citation:

Bigzad, N. (2024). Memluk Kıpçak Türkçesinde Yinelemeler. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (33), s.18-28.

Giriş

Yinelemeler Türkçenin anlatım gücünü temsil eden kalıplaşmış ifadelerdir. Orhon abidelerinden başlayarak bugüne dek Türkçenin tarihî ve çağdaş lehçelerinde sık kullanılan ve Türkçenin söz varlığının zenginleşmesinde önemli rol oynayan bu sözler, anlamı güçlendirmek veya anlatımı etkin kılmak amacıyla kullanılan bu yapılar, aynı sözcüklerin tekrarlanmasıyla oluşan birliktelikler olarak tanımlanmıştır (Özkan, 2011: 1625). Başka bir ifadeyle yineleme, sözce ya da tümcede aynı sözcüğün ya da sözcük biçiminin anlamı pekiştirmek, anlatıma güç kazandırmak, sürerlik bildirmek, karşılaştırma yapmak ya da çokluk ifade etmek amacıyla tekrarlanmasıdır (Durgucu, 2019: 1). Türkçedeki ikilemeler ve yinelemelerle ilgili ilk çalışma Karl Foy'a aittir. Karl Foy 1899 yılında yaptığı *Studien Zur Osmanischen Syntax* adlı çalışmasında bir taraftan ikilemeleri; saha, anlam, hece sayısı, sözcük arası ve dilbilgisi açısından incelerken diğer taraftan ikiz olarak kullanılan sözcüklerin yan yana geliş kurallarını da tespit etmeye çalışmıştır (Çoraklı, 2001: 53).

Türkçe Sözlük'te dilbilgisi terimi olarak yineleme 'Bir cümle içinde veya arka arkaya gelen cümlelerde bir sözcüğün veya bir parçanın tekrarlanması' şeklinde açıklanmıştır (2009: 2184).

Türk dilinin tarihî ve çağdaş lehçelerine ait ikilemeleri ve yinelemeleri konu edinen çalışmalarda hangi yapıların ikileme, hangilerinin yineleme olduğu konusunda bir karışıklık söz konusudur. Türkçede yoğun olarak kullanılan ve bildirişim sistemi içerisinde birçok işlevi üstlenen ikilemeler ve yinelemelerle ilgili bu karışıklık, çoğu kez konu üzerinde yapılan incelemeler ve tanımlamalardan kaynaklanmaktadır. Bugüne kadar yapılan çalışmaların çoğunda yinelemeler gerek tanımlamalarda gerekse incelemelerde ikileme kavramıyla birlikte sanki aynı öbeği ifade ediyormuş gibi ifade edilmiş, söz konusu durum incelemelerde ve gramer yazımları sırasında sorun yaratmıştır (Erdem, 2005: 189). Türkoloji çalışmalarında kimileri, yinelemeleri ikilemelerle birlikte aynı başlık altında değerlendirmiş (Aksan, 2015; Alkaya, 2008; Hatiboğlu, 1981; Hengirmen, 1999; Korkmaz, 1992; Özden ve Doğan, Vardar, 2002), kimileri ikizleme olarak adlandırmış (Ağakay, 1953; Bilgegil, 1984; Gencan, 2001), kimisi ikili tekrarlar (Özkan, 2011), kimisi tekrar sözcükler (Tuna, 1949), kimileri ise yukarıdaki kavramlardan ayrı bir söz öbeği olarak ele almışlardır (Erdem, 2005; İmer vd., 2011; Karaağaç, 2012).

Ağakay *İkizlemeler Üzerine* adlı çalışmasında, anlatış yollarını çoğaltmak için dillerin başvurdukları yollardan birinin, sözcüklerin veya sözcüklerin bir ögesinin tekrarlanarak yeni ögelerin meydana getirme yöntemi olduğunu söyleyerek dilbilimde bu yönteme genel olarak ikileme (redoublement) denildiğini, bununla birlikte *güzel güzel, baka baka, dara dar, yarı yarıya, birdenbire* gibi tam sözcük tekrarlamalarıyla oluşan yapılar için ikizleme (reduplication) terimi kullanıldığını ifade etmiştir. Ağakay, yineleme kavramı yerine ikizleme terimini kullanarak ikizlemeleri, ikileme ve diğer tekrar gruplarından ayırt edebilmek için arka arkaya tekrarlanan bir sözcüğün, her tekrarı söz dizimi bakımından ayrı bir görev niteliğinde ise böyle bir grubun ikizleme sayılamacağına vurgu yapmıştır. Ona göre, tekrarların ikizleme sayılabilmesi için tek bir bütün haline geçerek anlamca az çok değişik bir değer kazanmaları gerekmektedir. Ağakay, söz konusu çalışmasında ikizlemelerin en yalın şeklinin, aynı sözcüğün olduğu gibi, hiç değişmeksizin iki defa yan yana tekrarlanması şeklinde açıklamış; bu yapıların isimlerden, sıfatlardan, zarflardan, tümleçlerden, yansılardan, ünlemlerden,

eylemlerden oluşabileceğine değinmiştir. Bunlara ek olarak yönelme ve ayrılma ekleriyle, soru eki olan “mi” edatı ve “de” bağlacıyla da meydana getirilen ikizlemelerden söz ederek örneklerle açıklamıştır (Ağakay, 1953: 189 – 191).

Yinelemeleri, ikileme ve diğer tekrarlı ifadelerden ayırt etmeye çalışanlardan biri de Erdem’dir. O, ikilemeyle yineleme arasındaki asıl sorunun tanımlardan kaynaklandığını, yeterli olamayan bu tanımların iki kavramın birbirine karıştırılmasına ve konuyla ilgili yapılan çalışmalarda da aynı karışıklığın devam etmesine yol açtığını ifade etmektedir. Ona göre, konu üzerinde geniş incelemelerde bulunan (Korkmaz, 1992; Kılıçoğlu, 1981; Hengirmen 1999) gibi araştırmacıların çalışmalarında bile ikileme ve yineleme kavramlarının ayırımına girilmediği görülmektedir. Erdem, ikileme ve diğer tekrar gruplarından ayrıldığını göstermek için bazı hususlara dikkat çekmiştir. Bu hususlar iki sözcüğün aynı anlamı ifade eder hale gelmesi, ikilemelerin oluşması için aradan yüzyıllar geçmesi, din ve kültür değişimi ikilemelerin oluşumunda uygun zemine hazırlaması, ikilemeleri oluşturan her bir sözcüğün tümce içinde aynı işlevi üstlenmesi, ikilemeleri oluşturan sözcüklerin cümle içinde aynı eki almaları, sözlükte yazılırken madde başı olabilecek nitelik taşımalarıdır. Erdem, ikilemelerle yinelemelerin birçok noktada birbirlerine benzediğini, ancak biraz düşünüldüğünde bu iki kavramın arasında nüansların bulunduğunu dile getirmektedir. O, üstünlük derecesi işlevinde bulunan /-p/ harfi kullanılarak sözcüğün ilk hecesinin tekrarıyla oluşturulan *kapkara*, *sapsarı*, *appak*, *tüptüz* gibi yapıları iki sözcüğün birleşmesiyle değil, içerikleri vurgulamak amacıyla morfolojik bir işlemin sonucu olarak ortaya çıktığından bu tür yapıları ikileme ve yineleme kapsamında değerlendirmemiştir. Ona göre aynı sözcüğün tekrarlanmasıyla oluşan *nokta nokta*, *para para*, *mundag mundag* gibi yapılar, zıt anlamlı sözcüklerden oluşan *astın üstün*, *sag sol*, *ölüg tirig* gibi yapılar, bir isim ya da fiilin olumsuz şekliyle beraber tekrarlanan *bersem bermesem*, *arig arıgsız* gibi yapılar ikileme değil, yinelemedir (Erdem, 2005: 190 – 192).

Leyla Karahan, *Türkçede Söz Dizimi* adlı çalışmasında yineleme kavramı yerine tekrar grubu terimini kullanarak tekrarların, “Bir nesneyi, bir niteliği, bir hareketi karşılamak üzere eş görevli iki sözcüğün meydana getirdiği sözcük grubudur: *eğri büğrü*, *çoluk çocuk*, *er geç*, *senli benli*, *ezildi büzüldü*, *deli dolu*, *şırıl şırıl*, *içli dışlı* gibi.” Karahan, tekrar grubunda yer alan sözcüklerin kendi aralarında anlamsal ilişkide bulunduğunu ve bazı tekrar gruplarının aynı sözcüklerin tekrar edilmesinden teşkil edildiğini ifade etmektedir (Karahan, 2010: 60).

Mehmet Ölmez, *Eski Uygurca İkilemeler Üzerine* adlı çalışmasında, bugüne kadar yapılmış çalışmalarda her araştırmacının ikilemeyi farklı anladığını, bu şekilde bazı araştırmacıların tekrar grubunu da ikileme olarak kabul ettiklerini bazılarının bunları çalışmalarına dahil etmediğini ve kendisinin esasen yararlandığı kaynaklarda, araştırmacıların tercihlerine bağlı kaldıklarını ifade etmiştir. Yine Ölmez ikilemeler ile ayrıntılı açıklamalar için Çağatay (1944), Şen (2002), Z. Ölmez (1997 ve 1999), N. E. Genç (2003), M. D. Erdem (2005), F. N. Talu’ya (2003) bakılması gerektiğini vurgulamıştır (Ölmez, 2017: 246-247).

Yinelemeleri, diğer söz dizimsel veya sözlükbilimsel gruplardan ayırt etmek üzere kapsamı üzerinde durulurken hangi yapıların yineleme olduğu hangilerinin olmadığıyla ilgili birtakım düşünceler söz konusudur. Aksan, *Türkçenin Sözcükleri* adlı eserinde Türk dilinin her döneminde ve her lehçesinde belirgin olarak kullanılan ve dilin

gerek yapı ve gerek sözdizimi, gerekse anlambilim açısından en önemli niteliklerden birini oluşturan özelliğin, ikilemelerin sık kullanılmasından kaynaklandığını dile getirerek Türkçede ikilemelerin gerek yapı, gerekse sözcük türleri bakımından çok zengin bir kullanım imkanına sahip olduğuna dikkat etmiş, Türkçede aynı isim ve sıfatların tekrarlanmasıyla oluşturulan yinelemeleri de ikileme olarak değerlendirmiştir (Aksan, 2015: 67).

Ağca *Türkçede Bir Söz Türetim Yöntemi ve Gramatikal İşaretleyici Olarak Yineleme* adlı çalışmasında, bazı dünya dillerinde bir sözcükteki fonolojik materyalin tümünün ya da herhangi bir parçasının yinelenmesiyle oluşan yeni formun çeşitli gramatikal değerleri işaretlediği, yani gramatikal bir işaretleyici olarak ortaya çıktığını ifade ederek Türkçede de böyle yapıların bulunduğu işaret etmektedir. Ağca, *Dîvânü Lügâti't-Türk'te* yinelenen ilk hecenin sonuna /p/ ve /m/ seslerinin getirilmesiyle oluşan *süm sücig, sap sarıg, tes tegirme* gibi yapıları örnek getirerek Kaşgarlı'nın kendi sözlüğünde parçasal yinelemeden söz ettiğini, Türk lehçelerinde sıfatlarda, özellikle renk bildiren isimlerde vurgulama ve pekiştirme amacıyla kullanıldığını ifade etmektedir. Ağca, aynı çalışmada Eski Türkçedeki parçasal yinelemelerden de bahsederek bu yapıların özellikle kara, yürün, kızıl, yaşıl, kök, ve sarıg gibi renk bildiren isimlerde anlatıma güç katmak amacıyla kullanıldığını belirtir, isim soylu sözcüklerin ilk hecesinin yinelenmesiyle oluşturulan bu yapılarda, ilk hecenin ünsüzle bitmesi durumunda bu ünsüzün /p/ ünsüzüyle yer değiştirdiğini, ünlüyle bitmesi durumunda, ilk hecenin sonuna direkt olarak /m/ ve /p/ sesleri getirilerek yinelenmesinden söz eder (Ağca, 2017: 98 – 99).

Hirik, *Türkçede Tekrarlı Yapı Sınıfları* adlı çalışmasında, tekrarlı yapıların Türk dilinin en eski dönemlerinden beri farklı dil birlikleriyle birlikte kullanılarak yazıda ve sözde anlamsal-işlevsel çeşitli etkilerde bulunduğunu, ancak çeşitli çalışmalarda genelde leksik olarak ele alınan tekrarlı yapıların aslında fonetik, morfolojik ve sentatik türlerinin de bulunduğu söz etmiştir. Hirik, bu yapıların Türkçede daha çok ikileme, hendiadyoin, tekrar, yineleme vb. terimlerle ifade edildiğinden bahsetmiş; ancak kendi çalışmasında ikileme, hendiadyoin, tekrar, yineleme vb. isimlerle anılan kavramları da içerecek biçimde yapısal bağlamda fonetik, morfolojik, leksik ve sentatik olarak tekrar eden yapıları tekrarlı yapılar olarak ele almış ve bu kapsamda tipolojik bir sınıflandırma denemesi yapmıştır. Hirik, aynı çalışmada, farklı biçimlerde yan yana dizilerek anlam ya da biçim olarak işlev sağlayan dilin derin yapısında işleyiş mekanizmasını gösteren fonetik, morfolojik, leksik ve sentatik türü her türlü yinelemeleri tekrarlı yapılara dahil etmiş, Türkçedeki leksik unsurların tekrarlanmasını genel olarak ikilemeler, tekrarlar, üçlemeler, dörtlemeler, beşlemeler, hendiadyoinlar ve yinelemeler gibi terimlerle çeşitli açılardan ele almıştır. Tekrarlı yapıların bir kapsayıcı çatı olan leksik unsurları *isimli leksik tekrarlı yapılar ve fiilli leksik tekrarlı yapılar* olmak üzere iki alt başlık altında değerlendirmiş, *el ele tutuş- göz göze gel-, tatlı tatlı konuş-, sarı sarı saçlar, yürüye yürüye bit-* gibi aynı sözcüğün tekrar edilmesiyle oluşturulan yapıları bunlara örnek olarak göstermiştir (Hirik, 2018: 37 – 57).

Yinelemeler birçok özelliğe sahiptir. Ancak Türkoloji alanında yapılan çalışmalarda yinelemelerin daha çok dilin sözdizimi içindeki anlam pekiştirici özelliğine vurgu yapılmakta, söz yapımı yöntemine değinilmemektedir. Aslında tipolojik olarak sondan eklemeli diller arasında yer alan Türkçede anlatımı güçlendirmek, anlamı pekiştirmek amacıyla aynı sözcüğün tekrarıyla kurulan yinelemeler, yukarıdaki görevinin dışında bir de söz yapımı ve çekiminde de işlevsel olarak kullanılan yöntemlerden biri olduğu anlaşılmaktadır. Türkçede yineleme yöntemi işlevsel açıdan

incelenildiğinde, çeşitli tarihî ve çağdaş Türk lehçeleri alanlarında hem bir söz türetim yöntemi olarak kullanıldığı hem de çekimsel bir işaretleyici gibi davrandığı görülür (Ağca, 2017: 89 – 90).

Yinelemeler Türkçenin hemen hemen her döneminde sık kullanılan yapılarıdır. Türkçenin tarihî ve çağdaş lehçelerine ait bu yapılar şimdiye kadar pek çok araştırmacı tarafından incelenmiş, özellikleri ve işlevleri üzerinde durulmuştur. Bu çalışmada ise Memluk Kıpçak Türkçesi dönemine ait yinelemeler ele alınmıştır. Çalışma, 13. ve 15. yüzyıllar arasında Mısır ve Suriye topraklarında gelişen Memluk Kıpçak Türkçesiyle yazılmış ve çeşitli yayınlarda transkripsiyonu yapılmış on yedi eserle sınırlıdır. Memluk Kıpçak Türkçesi dönemine ait yinelemeler üzerinde derli toplu bir çalışma bulunmadığından söz konusu yapıların çalışılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda yinelemelerle ilgili araştırmacıların görüşleri değerlendirildikten sonra Memluk Kıpçak Türkçesindeki yinelemeler, ikileme ve diğer tekrarlı gruplardan ayırt edilmiştir. Çalışmada yinelemelerin özellikleri ve işlevleri üzerinde durulmaksızın sadece hangi yapıların yineleme olduğuna karar verilmiştir. Bu amaçla dönemin dil özelliklerini bünyesinde barındıran toplam on yedi eser taranarak Memluk Kıpçak Türkçesine ait yinelemeler tespit edilmiştir. Tarama sırasında yineleme olarak değerlendirilen yapıların kalıplaşma eğilimi ve kullanım sıklığına dikkat edilmiştir.

Çalışmada, hangi yapıların yineleme olup olmadığı konusunda daha önce yapılmış olan çalışmalar dikkate alınarak araştırmacıların belirlediği ölçütler doğrultusunda hareket edilmiştir. Bu ölçütlere göre aynı sözcüğün tekrarıyla oluşan *az az, anul anul, azın azın, azğına azğına* gibi yapılar, fiilin bildirdiği işin kademe kademe yapıldığını gösteren ve cümleye “bütünlük” anlamı katan *eldin elge, künden küne, yıldan yılğa* gibi yapılar, zaman bildiren sözlerle yapılan, ancak yabancı bir biçim olduğu için çok sık kullanılmayan bir zarf tipi olan *dem-be-dem, ebedü'l-ebed* gibi yapılar yineleme olarak kabul edilmiştir.

Yine isim tamlamalarında ikinci unsuru yönelme durumunda bulunan *buçuk buçuğa, il ilge, kendü kendüye, öz özüme* gibi yapılar, zarf tümleçlerinden oluşan *salına salına yürü-, sapa sapa yi-, yığlayu yığlayu çık-* yapılar yineleme olarak değerlendirilmiştir. Bu şekilde *bir qarış bir qarış, bir sözcük bir sözcük* gibi aynı sözcüğün aynı sayı ismiyle birlikte tekrar edilmesi sonucunda oluşturulan yapılar, *bu kadar bu kadar* gibi aynı sözcüğün aynı işaret zamiriyle birlikte tekrar edilmesi neticesinde oluşturulan yapılar da yineleme grubuna dahil edilmiştir. Ayrıca üstünlük derecesi işlevinde bulunan ve Türk lehçelerinde pekiştirme görevinde kullanılan sıfatlarda özellikle ilk hecenin sonuna /p/ ve /s/ seslerinin getirilmesiyle oluşturulan *abbak, dosdoğru ve tüp-tüz* yapıları da yineleme olarak kabul edilmiştir. Çalışmada zıt anlamlı sözcüklerle oluşan yapılar yineleme grubuna dahil edilmemiştir. Türk dilinin tarihî ve çağdaş lehçelerine ait ikilemeleri konu edinen çalışmalarda zıt anlamlı sözcüklerden oluşan yapılar ikileme olarak değerlendirildiği için bu çalışmada zıt anlamlı sözcüklerden oluşan yapıların çalışma dışı bırakılması uygun görülmüştür.

Düzenleme yapılırken ilk olarak her bir yapı madde başı olarak alfabetik sıraya göre verilmiş, ardından Memluk Kıpçak Türkçesi metinlerinde tespit edilen yinelemelerin Türkiye Türkçesindeki karşılıkları ve taşıdığı mecâzî anlamları parantez içinde sunulmuştur. Kaynak gösteriminde taranan metinlere yapılan göndermelerde öncelikle metnin kısaltması verilmiş, ardından varsa asıl varak numarası, yoksa metnin

transkripsiyonunu yapan kişinin belirlediği bölüm numarası daha sonra yapıların geçtiği satır numaraları yazılmıştır. Bölüm numaraları bulunmayan metinlerde sadece satır numaralarının yazılması uygun görülmüştür. Yinelemelerin geçtiği metin yayınındaki sayfa numaraları ise köşeli parantez içinde verilmiştir. Aynı anlamı ifade eden değişik biçimlerde bulunan yinelemelerin ikilemeli türevlerine (←/→) işaretleriyle gönderme yapılmıştır. Memluk Kıpçak Türkçesi metinlerinden elde edilen yinelemelerin sınıflandırılması aşağıdaki gibidir:

1) Aynı Sözcüğün Tekrarıyla Oluşan Yinelemeler

aḥ aḥ ‘ah ah’ *Daḥı bu ‘illetden aḥ aḥ diyüb öksürür* (RH: 84b/3[187]).

az az ‘az az, yavaş yavaş’ *Kaṭra kaṭra seyl bolur az az yığılsa ḥaylī* (GT: 342/1[170], RH: 94a/5[190], İM: 94a/7[201], KE: 161a/6[145]).

azğına azğına ‘azar azar’ *Andın yirni azğına azğına oğurlağıl* (MG: 51a/3[39]).

azın azın ‘azar azar, yavaş yavaş’ *Azın azın içti suvını* (KE: 71b/8 [112], GT: 342/7 [170]).

anul anul ‘ağır ağır, yavaş yavaş’ (İH: 5[5]).

arḳun arḳun ‘yavaş yavaş’ *Sürer idi tevesin arḳun arḳun* (GT: 333/5[166], MG: 31a/2 [24], RH: 99a/1[192]).

başka başka → **özge özge** ‘başka, değişik, farklı’ *Bir kişi cimā’ kılsa ḥatunı birle bir niçe kez başka başka yirlerde, yā ṭib sürtünse başka başka yirlerde* (İM: 349a/6[369]).

bir bir → **birin birin** ‘birer birer, teker teker’ *Sanḡa ṭama’ kılıp bir bir kilirler* (MG: 62a/6[48], BV: 90/1[49], KF: 85b/3[35], İM: 459b/2[446]).

birin birin ‘birer birer, tane tane’ *Birin birin yağdı yağmur* (KE: 17b/7[94]) ← **bir bir**.

budur budur ‘böyle böyle’ *Ol kuluṅ şıfatı budur budur didi* (KFT: 18a/38[41]).

çap çap ‘çap çap’ *Çap çap yimek* (İH: 12[10]).

çike çike ‘çeke çeke’ *Her bir yirde sağ ilinḡ birle sol ilinḡ içinde çike çike kaytarmağıl* (MG: 31a/5[25]).

derece derece ‘kat kat, mertebe mertebe’ *Derece derece kıldı nirseni* (KE: 129b/8[131]).

doq doq ‘öz kardeş’ (Kİ: 48[35]).

dürlü dürlü → **türlü türlü** → **türlüg türlüg** ‘kısım kısım, farklı farklı’ *Ol ḥayırludur size, dürlü dürlüdür ḥayoānlardan, ni’metlerden, bilmiş oluḡ ol vitirdür* (KF: 169a/7[52], KFT: 21b/34[49]).

düz düz ‘dümdüz’ *Daḥı düz düz yürimek ve daḥı tar yerde aylandurmaḡ öğretmek tilesen* (RH: 101b/4[193]).

fafladı fafladı ‘pof pof yaptı’ *Birez fafladı fafladı* (İH: 21[7]).

güpür güpür ‘gümbür gümbür’ (İH: 25[22])

gür gür ‘gür gür’ *Gür gür yanmak* (İH: 25[22])

ḥabbe ḥabbe ‘tane tane, bir bir’ *Men anı ḥabbe ḥabbe cem’ itip men* (GT:182/9-10[90]).

ḥāy ḥāy ‘hay hay’ *Hāy ḥāy diyüb çapmak gerek* (RH: 99b/8[192]).

ih ih ‘ih ih, öksürerek boğazı temizlemek için çıkarılan ses’ *Iḥ ih tidi* (KE: 171a/1[149]).

kağ kuğ ‘kağ kuğ, karga sesi’ (İH: 23[28]).

karşu karşu ‘karşı karşı’ *Karşu karşu degüldür* (KFT: 85a/41[192]).

kaṭra kaṭra ‘damla damla’ *Kaṭra kaṭra seyl bolur az az yığılsa ḥaylī bolur* (GT: 342/1[170]).

ıaytara ıaytara ‘tekrar tekrar’ *Taıı ıaytara ıaytara ikrâr keltürmek sünnet turur* (İM: 488b/3[466]).

kendü özi → **öz özi** ‘kendini’ *Pas vâcib boldı fârisqa kendü özini ‘Arabi at üzärä sâbit qılğay* (MG: 7a/3[6]).

kesek kesek ‘parça parça’ *Kaçan kim buz öküş bolsa kesek kesek, teprenmese teprenmek birle revâ bolmas* (İM: 109b/7-109b/8[211]).

kıyın kıyın ‘kinli’ *Kıyın kıyın baktı* (İH: ... [30]).

kiç kiç ‘geç geç’ *Hakim-ler yimekni kiç kiç yirler* (GT: 336/10[167]).

kiçi kiçi → **kiçik kiçik** ‘küçük küçük’ *Ol sefercel ulu ulu sefercel midür ya kiçi kiçi sefercel midür* (KFT: 20a/29[45]).

kiçgez kiçgez ‘küçücük küçücük’ *Anlar-nınğ yanlarında öküş şavt-lar bolur kiçgez kiçgez* (MG: 89a/4 [70]).

kiçik kiçik ‘küçük küçük’ *Taıı kiçik kiçik öte tişikleri bolğay* (MG: 81b/2[64]) ← **kiçi kiçi**.

luğma luğma ‘lokma lokma, avuç avuç’ *İşi dâyim luğma luğma tilenip hırka tikmek idi* (GT: 129/12[64]).

öz özi ‘kendi kendisi’ *Eger ol sanğa ol hâlde mültefit bolsa öz özi atdın sançmayın yıqılur* (MG: 53a/1 [41]) ← **kendü özi**.

öz özinden ‘kendi kendine’ *Daıı öz özinden bir yirde turur bolsa* (RH: 101b/7[193]).

özge özge ‘ayrı ayrı, farklı’ *Kim kim ikrâr kılsa tört kez özge özge yirlerde* (İM: 408a/2 [411]) ← **başka başka**.

pâre pâre ‘parça parça’ *Turup ol kişini pâre pâre kıldı* (GT: 190/5[94]).

qaty qaty ‘sesli, yüksek sesle’ *qaty qaty gülmäk gibi* (MS: F° 4 v°[84]).

şaf şaf ‘sıra’ *Kaçan kim oltursa kişiler şaf şaf ırmaqlar yağasında* (İM: 106b/7[209]).

sak sak ‘sak sak, dudaktan çıkan ses’ *Deve dudağı gibi sak sak kılgay* (BV: 105/2[57]).

tank tank ‘dank dank, balta sesi’ (İH: 20[45])

tigirmi tigirmi ‘yuvarlak yuvarlak’ *Taıı tigirmi tigirmi tişekleri bolğay* (MG: 81b/3 [64]).

tiz tiz → **tizçe tizçe** ‘tez tez, hızlı, çabuk çabuk’ *Taıı kâmetni tiz tiz ayıtğay* (İM: 149b/8 [235], KFT: 35a/25[79]).

tizçe tizçe ‘tez tez, çabuk çabuk’ *Sağınğa solınğa hamle kılgıl tizçe tizçe* (MG: 42a/8 [33]) ← **tiz tiz**.

tulp tulp ‘çok çok, fazla fazla’ *Tulp tulp gelmek* (İH: 21[48]).

türlü türlü → **türlüg türlüg** ‘kısım kısım’ *Daıı türlü türlü äyäsine balâlar ve qayğular kätürür* (RH: 81b/7[186], İM: 382b/4[393], GT: 118/6[58], İN: 1b/5 [153]) ← **dürlü dürlü**.

türlüg türlüg ‘farklı farklı, kısım kısım, türlü türlü’ *Türlüg türlüg kıldı sözni* (KE: 138a/7[135]) ← **dürlü dürlü** ← **türlü türlü**.

ulu ulu ‘büyük büyük’ *Ol sefercel ulu ulu sefercel midür* (KFT: 20a/28[45]).

üç üç ‘üçer kez’ *Andan sonğra yüwgey iki ilini tirsekler birle üç üç* (İM: 90b/5[199]).

üğün üğün ‘top top’ *Üğün üğün oturdular* (İH:5[49]).

yalğuz yalğuz ‘tek tek’ *Taıı bir selâm birle yalğuz yalğuz* (İM: 201a/2[269]).

yırlü yirinde ‘yeri yerinde’ *Her birisini yırlü yirinde yâd kılduk* (İN: 62b/8[179]).

2) Fiilin Bildirdiği İşin Kademe Kademe Yapıldığını Gösteren Yinelemeler

eldin elge → **ilden ilge** ‘elden ele’ *Eldin elge aldılar nirseni* (KE: 159b/4[144]).

ilden ilge ‘elden ele’ *İlden ilge kildi bizge memleket* (GT: 76/5[37]) ← **eldin elge**.

ildin ile 'şihirden şehire, her tarafa, bütüm memlekete' *Sultān ming̃ işinde bir yanğilsa ildin ile tigürürler anı* (GT: 280/7[139]).

künden küne 'günden güne, her gün geçtikçe' *Dağı du'ā kıldı künden küne mahabbet nazarı anıng̃ öze ziyādet boldı* (GT: 22/10[10]).

yıldan yılğa 'seneden seneye, her geçen sene' *Öşr vācib bolmas meger kim ol nerse içinde kim ol yıldan yılğa kalur bolğay* (İM: 255b/1[305]).

3) İsim Tamlamalarında İkinci Unsuru Yönelme Durumunda Bulunan Yinelemeler

buçuk buçuğa 'buçuk buçuğa, yarı yarıya' *Ol bir ağaç eyesi birle on ağaç eyesiniñ arasında ol divār buçuk buçuğadur* (KFT: 80a/46[180]).

il ilge 'el ele' *Meger kim misli misli birle berāber bolğay il ilge* (İM: 483b/3[462]).

kendü kendüye 'kendi kendine' *Dağı danuğ durkuzdı kendü kendüye talāk virdükine* (KFT: 31a/17[70]).

öz özüme 'kendi kendime' *Sevüngenimden fı'l-ḥāl öz özüme ayttım* (GT: 230/4[114]).

4) Zarf Tümleçlerinden Oluşan Yinelemeler

salına salına 'sallana sallana, yavaş yavaş' *Kim kim uluğ öz nefsinı salına salına yürise yolukğay Tenğri'ge, ol Tenğri anıng̃ öze gazab kılmış ḥâlde* (İM: 85b/5 [196]).

sapa sapa 'sapa sapa, sağa sola saparak' *Sapa sapa yiridi tülkü* (KE: 54a/4, 54a/4[106]).

yığlayu yığlayu 'ağlaya ağlaya' *Tağı yüzi Ka'be tapa bolğay ançağa tigrü kim mescid-i ḥarām'dan çıkğay yığlayu yığlayu ḥasret birle* (İM: 335b/2[360]).

5) Aynı Sözcüğün Sayı ve Zamirle Birlikte Tekrar Edilmesiyle Oluşan Yinelemeler

bir qarış bir qarış 'karış karış' *Bir qarış bir qarış içinde bolsa* (İM: 134b/8[226]).

bir kelime bir kelime 'kelime kelime' *Tağı ayıttı bir ançalar keltürgey sübhānekallāhumma'nı imām tik turğan yirlerde bir kelime bir kelime keltürgey* (İM: 172b/4 [250]).

bu kadar bu kadar 'bu kadar bu kadar' *Men saña borcunı kim bu kadar bu kadar aḥçadur, ıy virdim dise* (KFT: 21a/3 [47]).

on arşun on arşun 'on arşun on arşun' *Tağı herbir turğan suf azraḥ bolsa on arşun on arşun bolmak içinde andan āb-dast almaḥ revā bolmas* (İM: 64b/3[183]).

tört arşun dört arşun 'dört arşun dört arşun' *Eger ḥavz dört arşun dört arşun içinde bolsa* (İM: 110b/7[211]).

6) Sıfatlarda İlk Hecenin Sonuna /p/, /s/, /m/ Seslerinin Getirilmesiyle Oluşan Yinelemeler

abbak 'bembeyaz' *On birinci yılda, ol şararmış vāsiṭāndan gider abbak bolur* (RH: 79a/6[185]).

dosdoğru → **tos-toğru** 'dosdoğru' *Devletine yardım etmekte dosdoğru devam ettin* (İM: 374b/5[387]).

tos-toğru 'dosdoğru' *Andın sonğra atıng̃ı naḥl-ğa çıkarğıl tos-toğru aḥrın naḥl birle* (MG : 13b/9[11]) ← **dosdoğru**.

tüp-tüz 'dümdüz' *Tanğrı ta'ālā seni yarattı tüp-tüz* (MG: 12b/3 [10], İM: 124a/8[220]).

7) Zaman Bildiren Yabancı Sözcüklerden Oluşan Yinelemeler

dem-be-dem 'üst üste, her zaman' *Oğlı dem-bedem ta'ne-ler urur kim atam qarıp munup-turur dip* (GT: 269/12[134]).

ebedü'l-ebed 'sürekli, daima' *Ammâ mu'arref bolsa elif lâm birle, murâd ol söz birle ebedü'l-ebed bolur 'âdeçe (İM: 391a/8[399]).*

SONUÇ

Çalışmada, Memluk Kıpçak Türkçesi dönemine ait yinelemeler, kalıplaşma eğilimi ve ses benzerliği bakımından ele alınarak değerlendirildi. değerlendirme sonucunda toplam 76 yapı yineleme olarak tespit edildi. Elde edilen bu yapılar daha önceki benzer çalışmalarda bulunan sınıflandırmalar doğrultusunda *aynı sözcüğün tekrarıyla oluşan yinelemer, fiilin bildirdiği işin kademe kademe yapıldığını gösteren yinelemeler, isim tamlamalarında ikinci ögesi yönelme durumunda olan yinelemeler, zarf tümleçlerinden oluşan yinelemeler, aynı sözcüğün sayı ve zamirlerle birlikte tekrarıyla oluşan yinelemeler, sıfatlarda ilk hecenin sonuna /p/, /s/ ve /m/ seslerinin getirilmesiyle oluşan yinelemeler ve zaman bildiren yabancı sözcüklerden oluşan yinelemeler* olmak üzere yedi alt başlık altında ele alındı.

Memluk Kıpçak Türkçesi metinlerinde tespit edilen yinelemeler dikkate alındığında aynı sözcüklerin tekrarıyla oluşan yinelemeler daha yoğun olarak kullanılmaktadır. Memluk Kıpçak Türkçesinde zaman bildiren yabancı sözcüklerden oluşan yinelemeler sayı bakımından diğer sınıflara göre daha azdır. Bu durum aynı yüzyıllar arasında farklı coğrafyalarda gelişen Harezmi Türkçesiyle mukayese edildiğinde, Memluk Kıpçak Türkçesi dönemine ait metinlerde yabancı sözcüklerden oluşan yinelemelerin daha az kullanıldığı ortaya konulmuştur. Yine döneme ait yinelemeler göz önünde bulundurulduğunda Türkçe kökenli sözcüklerden oluşan yinelemelerin yabancı (Arapça ve Farsça) kökenli sözcüklerden oluşan yinelemelere göre daha fazla olduğu dikkat çekicidir.

Taranan Metinlerin Kısaltması¹

BV:	Baytaratu'l-Vâzih
GT:	Kitâbu Gülistan bi't-Türkî
İH:	El-İdrâk Haşiyesi
İM:	İrşâdü'l Mülûk ve's-Selâtîn
İN:	Kitâb Fî İlmî'n-Nüşşâb
KE:	Kitâbü'l-Ef'âl
KF:	Kitâb Fî'l-Fıkh
KFT:	Kitâb Fî'l-Fıkh Bi'l-Lisâni't-Türkî
Kİ:	Kitâbü'l-İdrâk Li-Lisâni'l-Etrâk
MG:	Münyetü'l-Guzât
MS:	Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkanî
RH:	Kitâb Fî Riyâzâtı'l-Hayl

Kaynakça

- Ağakay, M. A. (1953). *İkizlemeler Üzerine I*. Türk Dili. S. 16, s. 189-191.
Ağar, M. E. (1986). *Baytaratu'l-Vâzih*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış doktora tezi.

¹ Memluk Kıpçak Türkçesindeki eserlerin kısaltmalarını aktarımında Recep Toparlı, Hanifi Vural ve Recep Karaatlı tarafından hazırlanan "Kıpçak Türkçesi Sözlüğü" adlı çalışmasından faydalanılmıştır.

- Ağar, M. E. (1989). *Kitâb Fi'l-Fıkh Bi'l-Lisâni't-Türkî*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış doktora tezi.
- Ağca, M. (2017). *Türkçede Bir Söz Türetim Yöntemi ve Gramatikal İşaretleyici Olarak Yineleme*, *Türkbilig*, s. 89 - 104.
- Aksan, D. (2015). *Türkçenin Sözoarlığı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Alkaya, E. (2008). *Orta ve Doğu Karadeniz Ağızlarında Görülen İkillemeler Üzerine Bir Değerlendirme*. *Turkish Studies*. Volume 3/3, s. 37 - 76.
- Bilgegil, K. (1984). *Türkçe Dilbilgisi*. İstanbul: Dergâh Yayınevi.
- Caferoğlu, A. (1931). *Abu Hayyan, Kitâbü'l-İdrâk Li-Lisâni'l-Etrâk*. İstanbul: Türkiyat Enstitüsü Yayınları.
- Can, Ö. (1988). *Baytaratu'l-Vâzih (Metin-İndeks)*. İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Çoraklı, Ş. (2001). *Türkçenin Yaratma Gücü: İkillemeler*. A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi. S. 17, s. 53-60.
- Çotuksöken, Y. (1970). *Kitâb Fî Riyâzâtı'l-Hayl (metin-indeks)*. İstanbul.
- Durgucu, B. (2019). *Türkçede Sözdizimsel Yinelemeler*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Eminoğlu, H. E. (2011). *Kitâbü'l-Efal*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdem, M. D. (2005). *Harezmi Türkçesinde İkillemeler ve Yinelemeler Üzerine*. *Bilig*, S. 33, s. 189-225.
- Gencan, T. N. (2001). *Dilbilgisi*. Ankara: Ayraç Yay.
- Hatiboğlu, V. (1981). *Türk Dilinde İkillemeler*. Ankara: TDK Yayınları.
- Hengirmen, M. (1999). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Hirik, E. (2018). *Türkçede Tekrarlı Yapı Sınıflandırılması*. *Türkiyat Mecmuası Journal of Turkology*. S. 28/2, s. 37-65.
- İmer, K., Kocaman, A., Özsoy, S. A., (2011). *Dilbilim Sözlüğü*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- İzbudak, V. (1936). *El-İdrâk Haşiyesi*. İstanbul: TDK Yayınları.
- Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karahan, L. (2010). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karamanlıoğlu, A. F. (1989). *Seyf-i Sarâyî Gülistan Tercümesi (Kitâbu Gülistan bi't Türkî)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- Ölmez, M. (2017). *Eski Uygurca İkillemeler Üzerine*. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 65/2, s. 243-311.
- Özden, M. ve Doğan, L. (2017). *Doğu Trakya Ağızlarında Kullanılan İkillemeler*. *İdil*, 6/32, s.1173-1206.
- Özkan, B. (2011). *Türkiye Türkçesinde İkili Tekrarlar*, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 6/1, p. 1625-1648.
- Şirin, R. (1989). *Kitâb Fî İlmi'n-Nüsshâb*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Toparlı, R. (1989). *Kitâb Fi'l-Fıkh (Biçim Bilgisi Özellikleri, Örnek Metin)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Toparlı, R. (1989). *Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkandî*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Toparlı, R. (1992). *İrşâdü'l Mülûk Ve's-Selâtin*. Ankara, TDK Yayınları.

Tuna, O. N. (1949). *Türkçede Tekrarlar-1*. Kowalski Özel Sayısı, İstanbul: 1949, C. III, S. 3-4, s. 429-477.

Türkçe Sözlük (2009). Ankara: TDK Yayınları.

Uğurlu, M. (1987). *Münyetü'l-Guzât*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Vardar, B. (2002). *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.